

FILOZOFIA

ČASOPIS ÚSTAVU FILOZOFIE A SOCIOLOGIE
SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED

RÖČNÍK 37, 1982, číslo 1

FILOZOFIA V IDEOLOGICKOM ZÁPASE SÜČASNÉHO SVETA

ANDREJ SIRÁCKY — VLADIMÍR CIRBES, Ústav filozofie a sociológie, SAV, Bratislava

Dnes, keď sa rozhoduje o budúcnosti ľudstva, ba dokonca o jeho bytí či nebytí na tejto planéte, nadobúda aj ideologický zápas dvoch svetových spoločenských systémov na ostroži. Zápas o vedomie nás, mobilizácia svetovej verejnej mienky v prospech riešenia veľmi vážnych (ekonomických, sociálnych, politických atď.) problémov národov mierovými prostriedkami získava širšie historické dimenzie a vstupuje do *dejinného* procesu ako vážny *spolupôsobiaci činiteľ*.

Svet sa dnes nachádza na križovatke dejín, ale aj existencie človeka vôbec. Stoja proti sebe dva svety: svet mieru, pokroku, socializmu a „univerzalizmu“ a proti nemu svet vojny, reakcie, kapitalizmu a „partikularizmu“. To sú dve jasne od seba oddelené „podstaty a čiary“. Nižaké abstraktné buržoázne, reformistické či revizionistické úvahy nemôžu túto objektívnu realitu obísť, ani ju poprieť. Avšak môžu o nej vytvárať falošné predstavy, mystifikovať vedomie nás, šíriť dezinformácie, polopravdy i očividné falzifikácie a lži; to môžu a to v službách imperialistickej reakcie aj systematicky, neúnavne a úporne robia. Dnes ešte viac ako v minulosti sa produkuje a prezentuje buržoázna ideológia ako falošné spoločenské vedomie. Možno povedať, že rast agresivity imperializmu je vždy sprevádzaný aj rastom ideologickej diverzie voči silám socializmu, pokroku, demokracie; militantný antikomunizmus a osobitne antisovietizmus je znovu v centre križiackeho ťaženia reakčných kruhov kapitalistického sveta a predovšetkým USA.

Práve v súvislosti s bojom proti antikomunizmu a antisovietizmu má prvoradá význam odhaľovanie ich sociálnych koreňov a teoretických, ideologických a metodologických zdrojov. A to počnúc od „kritickej teórie“ frankfurtskej školy (M. Horkheimer, T. W. Adorno, H. Marcuse), cez rôzne „kritické“ teórie racionalizmu, naturalizmu, realizmu, dedukcionizmu (Popper, Lakatos, Toulín, Feyerabend) až po zástancov tzv. „vedeckej filozofie“ (E. Teller, C. Latter, Ch. Bettelheim, T. Cliff). Z tohto množstva antimarxistických teórií nemožno vyňať ani

najnovšie „kritické“ teórie filozofickej „neutrality“ a „objektivity“ v podobe „kritického funkcionalizmu“ (C. J. Friedrich, B. Barber). Tieto posledné sú nebezpečné preto, že sa snažia „vedecky“ — v skutočnosti však abstraktne a metafyzicky — hodnotiť rozličné sociálno-politické systémy ako „totalitárne“ — bez ohľadu na ich *podstatu a charakter*.

Účinný ideologický boj proti ideologickým konštrukciám súčasného imperializmu a proti jeho prenikaniu aj do socialistických štátov (napríklad Poľsko) rozhodne vyžaduje aj od našej marxisticko-leninskej filozofie primeranú, kvalifikovanú a ofenzívnu činnosť, pohotovú reakciu a vecnú argumentáciu. Zdrojom našej sily je históriou preverené poznanie, že *spoločenský pokrok, „pohyb“ v myslení, cítení a konaní triedne uvedomelých a politicky organizovaných mäs sveta nič nezastaví*. Veda, filozofia, ideológia — v socialistických štátoch, ale aj v dielach pokrokových mysliteľov na celom svete — stojí tu ako *skutočná filozofia života a budúcnosti proti filozofii pesimizmu, beznádeje, skazy, smrti*.

Náš reálny historický optimizmus opiera sa aj o skutočnosť, že v marxistickej vedeckej ideológii sa vyjadruje a v praxi reálneho socializmu čoraz výraznejšie naplňuje (realizuje, prehľbuje) *identita všeobecného* (univerzálneho), *internacionálneho* záujmu celého pokrokového ľudstva s historickým poslaním a dejinnotvornou aktivitou *robotníckej triedy*.

Je preto pochopiteľné, že marxisticko-leninská filozofia sa nemôže obmedzovať len na to, aby vo svojich kategóriách či princípoch a pod. „objektívne“ (t. j. neutrálne) odhaľovala podstatu sveta nezávisle od ich vzťahu (dosahu) k zložitým procesom súčasného sveta. Stále treba mať na pamäti, že marxisticko-leninská filozofia je organickou súčasťou marxizmu-leninizmu, v ktorom — ako vedeckej ideológii — sa funkcia *kriticko-poznávacia* zjednocuje s funkciou *revolučno-praktickú* z hľadiska potrieb a záujmov robotníckej triedy. Nič nestratili na aktuálnosti slová zakladateľov marxizmu, že proletariát nachádza vo filozofii svoju duchovnú zbraň.

Preto i dnes môže naša filozofia úspešne plniť všetky svoje spoločenské funkcie, len ak citlivo reaguje nielen na pokrok vedy, ale aj na ekonomické, sociálno-politické, kultúrne a ideologické procesy; prenikať do ich podstaty, hľadať za javmi ich vnútorné súvislosti, aktívne prispievať k hľadaniu pozitívnych východísk zo situácie, do ktorej sa dnešný človek i ľudstvo dostáva v dôsledku agresívnych svetovládnych plánov imperializmu a dokonca cynických postojov jeho predstaviteľov k osudu civilizácie na našej planéte — patrí k významným úlohám filozofického bádania.

XXX

Prirodzene, k tomu, aby sme mohli riešiť filozofické problémy v ide-

ologickom zápase súčasného sveta, musíme mať predovšetkým vyjasnené *východisko našej analýzy*. A tým je dnešný *ekonomicko-materiálny* (štrukturálny a dynamický) stav našej spoločnosti, chápaný v kontexte so súčasnou *svetovou* situáciou. Nezaškodí v tejto súvislosti pripomenúť Marxovu *Kritiku Proudhonovho chápania ekonomiky a filozofie*. Marx, charakterizujúc toto poňatie ako „mystérium“, ako filozofovanie v „nadzemských“ výšiniach, zdôrazňuje, že človek si tvorí dejiny sám — ale nie na základe „sledu“ ideí v rozume, ale podľa stupňa vývoja materiálnej výroby a na tomto základe si tvorí princípy, kategórie, idey a pojmy — nie ako „večné“, ale ako produkty a hodnoty prechodné, historické. Ideológia ako časť nadstavby odráža v *poslednej* inštancii *ekonomické* vzťahy, na ktorých spočíva celý systém politických, právnych, etických, filozofických princíпов a noriem.

Zdôraznenie uvedenej zákonitej súvislosti ideových a ekonomických procesov neznamená absolutizovanie objektívneho (materiálneho, ekonomického) faktora. Znamená iba toľko, že aj pri riešení problémov, ktoré spadajú do „čistej duchovnej“ oblasti, nesmieme zanedbávať ich spätosť s materiálno-technickou a ekonomickou základňou. Dialektikomaterialistický prístup súčasne znamená, že aj vedomie, myslenie *spätne* pôsobí na základňu. Tento „duchovný“ faktor pôsobí tým viacej, čím je filozofia užšie spätá s ideológiou a čím viacej vedomie nadobúda podobu „materializovanej“ vôle triednych a masových síl.

To okrem iného znamená, že i keď marxisticko-leninská filozofia (ako každá vedná disciplína) má svoj špecifický predmet výskumu, špecifické metódy, svoj pojmový (kategoriálny) systém, smeruje, *vyúsťuje* koniec-koncov do tvorby, rozpracúvania vedeckej koncepcie sveta (prírody, spoločnosti, človeka), vedeckého *svetonázoru*. Prislúcha jej významné miesto a funkcia v utváraní (obohacovaní) *duchovnej kultúry* socialistickej spoločnosti a túto svoju závažnú funkciu môže plniť jedine vtedy, ak pri rozpracúvaní základných filozofických otázok spoločnosti, človeka, ľudstva berie záväzne na zreteľ *konkrétne historické súvislosti* (podmienky, vzťahy, atď.) *ekonomické, sociálnotriedne, politické a ideologické*; to platí aj pri skúmaní a riešení základného filozofického problému — vzťahu spoločenského bytia a spoločenského vedomia (a bytia — vedomie vôbec), pri skúmaní dialektiky objektu a subjektu atď.

V tomto ohľade je nutné presadzovať jednotiacu líniu aj v súčasnosti filozofie s vedami, ktoré sa z nej v historickom vývoji vyčlenili (sociológia, psychológia, etika, estetika, logika, vedecký ateizmus), ktorých systémové vzťahy spočívajú vo svojom jadre na princíпов a kategóriách historického materializmu a materialistickej dialektiky.

Ďalšou závažnou podmienkou pozitívneho, účinného vstupovania našej filozofie aj do procesov *v ideologickej* sfére je dôslednejšie zameralenie na *rozvoj tvorivého myslenia*.

L. I. Brežnev na XXVI. zjazde KSSZ dôrazne ukázal na potrebu zvýšiť pozornosť „zovšeobecňovania nových javov života, tvorivému rozví-

janiu marxisticko-leninskej teórie“. Na nevyhnutnosť boja proti ustrnutiu, stereotypom a pod. v myslení, na naliehavosť *tvorivej* interpretácie *nových* javov vo vývoji našej spoločnosti, socialistického spoločenstva i medzinárodného života ukázali aj rokovania XVI. zjazdu KSČ a zjazdu KSS i významné pléna ÚV KSČ a ÚV KSS k ideologickej a politicko-výchovnej práci v r. 1980. Dokumenty zjazdov sú bohatým zdrojom podnetov i pre filozofické skúmanie rôznych stránok ideologického zápasu socializmu a kapitalizmu v súčasnej etape.

Rozvoj tvorivého myslenia však (okrem vzdelanostných predpokladov, skúseností širokého záberu, talentu, adekvátneho štýlu práce a pod.) nutne vyžaduje *smelší, odvážnejší a pritom konštruktívny nástup do diskusie, polemiky, kritiky a sebakritiky*. Tvorivá výmena názorov a koncepcií musí sa stať trvalou súčasťou nášho filozofického bádania. Pôjde a má ísť pritom o dialóg, kritiku a sebakritiku v rovine *základných* problémov rozvoja našej spoločnosti a podstatných problémov rozvoja marxizmu-leninizmu a marxistickej filozofie. Len tým možno postupne a sústavne skvalitňovať nielen teoreticko-poznávaciu, ale aj spoločensko-politickú funkciu našej filozofie a tieto funkcie organicky zjednocovať. Kritický a súčasne tvorivý prístup si vyžaduje, aby sa pri vzdvihovaní pozitívnych aspektov nášho spoločenského vývoja (čo je rozhodujúce) kriticky hodnotili aj negatívne, vedľajšie javy, procesy a produkty nášho spoločenského vývoja, a to skôr než prerastú do krízy. Pre takúto prácu vyžadujú sa ovšem nielen dôkladné vecné znalosti, marxisticko-leninská *zásadovosť*, ale aj *pevný politicko-ideologický postoj*. To je nevyhnutný predpoklad k tomu, aby sa nové zásadné problémy riešili nielen kriticky a s odvahou, ale i s plnou zodpovednosťou v súlade s programom našej strany a aby aj skutočne prispeli k objasňovaniu zložitých a protirečivých javov nášho spoločenského vývoja a súčasného sveta.

Iným dôležitým aspektom (podstatným momentom) postavenia a funkcie našej marxisticko-leninskej filozofie v *ideologickom zápase súčasného sveta* je *závislosť účinnosti jej ideového vplyvu od rozvoja jej vlastného kategoriálneho systému*. Všeobecne je treba znovu zdôrazniť, že ideologický boj proti buržoáznej a maloburžoáznej ideológii a psychológii treba spájať s cieľavedomým prehlbovaním a konkretizovaním nielen kategórií dialektického a historického materializmu, ale aj vedeckého komunizmu, marxistickej sociológie, ateizmu, etiky, axiológie a aj s riešením všetkých „hraničných“ problémov vnútri marxizmu-leninizmu. Len v tomto prípade bude náš ideologický boj proti antikomunizmu, antisovietizmu a všetkým odrodám revizionizmu a oportunistizmu účinný a presvedčivý.

V súvislosti s rozvíjaním (obohacovaním) kategórií dialektického a historického materializmu pôjde v nasledujúcich rokoch aj o *relatívne* vyriešenie — v systéme marxizmu-leninizmu — vzťahu medzi historickým materializmom, všeobecnou sociológiou a vedeckým komunizmom.

Žiada sa starostlivo rozpracovať aj otázky systémológie; ďalej preskúmať a stanoviť kritériá a metódy pre *marxistické* rozpracovanie modelov a systémov najmä z hľadiska ich aplikability na analýzy (prognózy, atď.) *spoločenských* štruktúr a procesov.

Rozvoj vedy i prax výstavby rozvinutého socializmu si vynucuje aj nové *teoreticko-metodologické* prístupy pre hlbšie (komplexnejšie, všestrannejšie) poznanie nových javov a procesov. Významne sa dnes sústreďujú okolo problematiky komplexných, interdisciplinárnych, multidisciplinárnych, systémových a pod. výskumov.

Práve v rámci interdisciplinárnych väzieb bude treba vyjasniť mnohé nielen vedecké, metodologické, ale aj politicko-ideologické problémy. Ako progresívny trend bude nesporne vystupovať čoraz viac do popredia vzájomné teoreticko-metodologické „prelínanie“ sa poznatkov nielen spoločenských, ale aj prírodných vied ako odraz ich čoraz užšej a mnohostrannejšej väzby tak k ekonomike, politike a sociálnej štruktúre, ako aj k zložitej sfére duchovnej — ku kultúre, umeniu, výchove, osvete.

V interdisciplinárnych väzbách vystupujú do popredia v týchto desaťročiach aj otázky kultúry, vzťahu medzi filozofiou a umením (literatúrou), najmä pokiaľ ide o gnozeologické a ideologické zložky v umeleckých dielach.

Interdisciplinárnu povahu má aj riešenie otázok týkajúcich sa dovtvárania marxistickej koncepcie výskumu problematiky človeka a ďalšie závažné problémy výstavby rozvinutej socialistickej spoločnosti.

Rozvoj tvorivého myslenia, vedeckých diskusií, komplexných výskumov atď. je jednoducho nemysliteľný bez *tímových foriem* organizácie vedeckovýskumnej činnosti (a to nielen vo filozofii, ale v tej či onej miere vo všetkých vedných disciplínach, resp. oblastiach).

Tento aspekt (vedeckoorganizačný) je dôležité doceniť aj v procese zvyšovania vedeckej fundovanosti, ofenzívnosti, presvedčivosti — skrátka celkovej účinnosti našej ideologickej práce, a to tak so zreteľom na jej vnútroštátne, ako aj medzinárodné súvislosti, ciele a úlohy.

Tímová forma vedeckej práce je veľmi vážnou podmienkou aj pre marxistické prehodnotenie a syntetické spracovanie dejín filozofického myslenia na Slovensku. Úspešné splnenie tejto úlohy v najbližších rokoch bude znamenať pozitívny prínos pre *upevnenie* nášho ideologického frontu, ale aj pre proces formovania *progresívneho národného povedomia, vlasteneckého a internacionálneho cítenia* slovenského ľudu.

xxx

V podstate možno proces výstavby rozvinutej socialistickej spoločnosti charakterizovať ako proces *intenzifikácie* všetkých oblastí spoločenskej práce na báze *efektívneho* využitia modernej vedy a techniky v záujme *plného využitia* potenciálnych zdrojov, možností, rezerv (skrát-

ka predností) socializmu ako nižšej fázy komunistickej spoločensko-ekonomickej formácie v prospech rozvoja *socialistického spôsobu života* ľudu.

Tento proces objektívne (a možno vari povedať — bezpodmienečne) predpokladá a súčasne vyžaduje:

- *urýchlenie vedecko-technického rozvoja;*
- *skvalitňovanie a vyššiu mieru aktivity subjektívnych faktorov spoločenského vývoja.*

Riadenie (usmerňovanie, iniciovanie atď.) uvedených procesov pri-náša so sebou aj celý rad *ideologických* (a v tom rámci aj *filozofických*) problémov, otázok či úloh, k riešeniu ktorých je našou povinnosťou prispievať. Ide najmä o skúmanie a objasňovanie (aj širokej verejnosti) *svetonázorových a ideovokultúrnych aspektov a dôsledkov* vedecko-technického pokroku (a vedecko-technickej revolúcie vôbec); o postupné „preladovanie“ myslenia ľudí (ich názorov, postojov, životných hodnôt, atď.) v súlade s nárokmi nových, odborne náročných profesií, celoživotného vzdelávania sa atď.; o pestovanie zmyslu pre nové, odvahy niešť aj rozumné riziko v zápase o progres a pod. Tu sa zauzuje rad nových otázok súvisiacich s rozvojom osobnosti človeka socialistickej epochy. V chápaní a reálnom pôsobení sociálnych a ľudských dôsledkov vedecko-technickej revolúcie sa čoraz výraznejšie prejavuje jedna z ostrých hraničných čiar medzi socializmom a kapitalizmom, vrátane ich dia-metrálnej protikladnosti v prístupoch k spôsobu využitia obrovských síl, ktoré moderná veda a technika dáva dnešnému ľudstvu k dispozícii.

Predmetom filozofických analýz môžu a majú byť aj špeciálne otázky vznikajúce v procese zmien v postavení a štruktúre vedy a jej funkcií v podmienkach socializmu (najmä v najbližších rokoch) a osobitne otázky súvisiace s realizáciou objektívnej potreby úzkej integrácie vedy a výroby a spoločenskej praxe vôbec.

Z *ideologického* hľadiska je na mieste vysloviť názor, že ovládnutie a využitie vymožeností vedecko-technickej revolúcie v záujme sociálnych cieľov komunistického hnutia sa stalo *nerozlučnou súčasťou naplňovania historického poslania robotníckej triedy.*

Pred nami (i budúcimi generáciami) je iste i rad „neznámych“. Nemôžeme napr. tvrdiť, že vieme presne, kde sú hranice a ďalšie možnosti vedecko-technickej revolúcie. Nedajú sa *konkrétne* predvídať objavy a najmä „epochálne výsledky“ v rozvoji techniky a prírodných vied. Možno však tvrdiť, že prudký rozvoj komplexnej automatizácie, robotizácie, kybernetizácie, mikroelektroniky, genetiky, molekulárnej biológie atď. atď. vo *veľkej miere* prispeje aj k rozpracovaniu metód a interdisciplinárnych spôsobov v analýze *ekonomických* a iných spoločenských a myšlienkových procesov. Aj na tejto „línii“ sa bude rozvíjať a prehĺbovať *kategoriálny systém dialektického a historického materializmu, metodológia spoločenských vied, dialektická logika, teória pozna-*

nia, sémantika, axiológia, etika, estetika a rozličné sociologické a psychologické smery a metódy.

Pritom niét sporu o tom, že rozvoj kategoriálneho systému našej filozofie možno právom pokladať za jej závažný príspevok k riešeniu ideologických problémov súčasného sveta v prospech síl mieru, demokracie a socializmu.

V súvislosti s rastom subjektívnych faktorov vo vývoji našej spoločnosti (a to nielen vzhľadom na nároky života a práce v rozvinutom socializme, ale aj vzhľadom na tendencie vývoja medzinárodnej situácie) posúvajú sa vo sfére ideologického zápasu (a ideologickej výchovy vnútri spoločnosti) do popredia veľmi výrazne otázky *morálky a humanizmu* (a tým aj etiky a axiológie) a v širšom slova zmysle *svetonázoru vôbec*.

V tomto kontexte sú úlohy marxisticko-leninskej filozofie mimoriadne závažné a jej funkcie (teoreticko-poznávacía najmä) v podstate nezastupiteľné.

S rozvíjaním socialistického obsahu spoločenského vedomia, s upevňovaním ateistického svetonázoru prebieha postupné odbúravanie aj náboženských predstáv u väčšiny našich ľudí. To zrejme nejde a ani v ďalšom nepôjde bez konfliktov a vyžaduje si starostlivý taktický a strategický prístup. V popredí je objektívne aj vo svetonázorovej výchove stále boj za mier, za demokraciu, za pokrok; no súčasne rastie závažnosť riešenia a objasňovania otázok týkajúcich sa upevňovania socialistického spôsobu života, myslenia, cítenia a konania socialistických ľudí. V tomto ohľade svetonázorová výchova musí prerastať rámec púhej propagandy a teoretickej „prípravy“ a prenikať do praxe, do foriem práce a života širokých ľudových mas. Pritom veľa záležitostí od konkrétnosti, presvedčivosti, cieľavedomosti (aj profesionálnej zručnosti) našej propagandy v tlači, rozhlase, televízii, vo filme, vo všetkých prostriedkoch masového pôsobenia. Bude treba ďalej zdokonaľovať aj systém informácií a formy propagandy i agitácie, zvyšovať nároky na umelecké žánre v súlade s rozvojom spoločnosti a zvyšovaním kultúrno-vzdelanostnej úrovne mas.

Praktická aplikácia najvyšších ľudských hodnôt do života socialistických ľudí neprebíha a nebude prebiehať bez problémov, rozporov a konfliktov. Silne tu bude pôsobiť tlak, determinácia nového ekonomického, materiálno-spočenského bytia. To môže prinášať (a v istej miere aj prináša) niektoré problémy so vzrastaním „konzumných prvkov“ v spôsobe života v niektorých skupinách či vrstvách obyvateľstva. V záseade však je zákonitou tendenciou, že *socialistické ideové presvedčenie a socialistický spôsob života vôbec bude získavať čoraz širšiu sociálnu bázu i výraznejšiu kvalitatívnu vyzretosť a praktickú spoločenskú funkčnosť*.

Dôjde nielen k ostrejšej konfrontácii s recidívami maloburžoáznej psychológie (a malomeštiactva), ale aj k postupnému formovaniu so-

ciálno-triednej homogenity a posilňovaniu integračných prvkov v živote národov a národností. To všetko sú, pravda, dlhodobé, protirečivé, zložité procesy, ale procesy plynúce z objektívnej logiky historického procesu prechodu od kapitalizmu k socializmu a komunizmu. Sú preto prejavom historickej nevyhnutnosti.

Tieto procesy musia aj vo filozofickom bádaní mať trvalé miesto; ich poznávanie je dôležité nielen ako teoretické zázemie pre *rozhodovacie procesy v politickom systéme* našej spoločnosti; je dôležité aj pre rozpracúvanie radu *kategórií historického materializmu*; pre konkrétnejšie vystihnutie *zákonov* (hybných síl, a p.) historického pohybu v epoche tvorby komunistickej spoločensko-ekonomickej formácie, skoku ľudstva „z ríše nevyhnutnosti do ríše slobody“ (K. Marx).

Naša marxisticko-leninská filozofia bude môcť úspešne plniť svoju špecifickú funkciu i konkrétne úlohy v ideologických zápasoch súčasného sveta a prispievať k zocelovaniu ideového presvedčenia našich ľudí v duchu vedeckého, komunistického svetonázoru len vtedy, keď jej predstavitelia budú stáť nielen na marxisticko-leninských teoretických a metodologických pozíciách, ale súčasne budú vždy zaujímať *pevné politické stanoviská* k udalostiam, ktoré hýbu dnešným triedne rozdeľným svetom, keď v tomto úsilí plne využijú a ďalej zveľadia všetky pozitívne skúsenosti a vybudované, inštitucionálne i osobne zakotvené kontakty s českým filozofickým frontom, sovietskymi pracoviskami a pracoviskami ďalších krajín socialistického spoločenstva.

Naša filozofia ako dôležitá súčasť teoretického zázemia Komunistickej strany Československa je povolaná v ideologickom zápase súčasnosti plniť *dvójjedínú spoločenskú funkciu*: pomáhať odstraňovať dejinné „zátarasý“, „zamrznuté“ systémy, idey a názory, schátralé tradície a hodnoty a súčasne otvárať dvere do budúcnosti, objavovať nové horizonty a perspektívy a pomáhať uvoľňovať progresívne sily a tendencie v našom spoločenskom vývoji.